

Designing a Regional Inclusive Development System Based on Social Justice Case Study! Border areas of Iran and Pakistan

Original Article

Seyyed Hassan Raza Naqvi¹, Ali Asghar Pourezzat^{2*}, Mohamad Mahdi Zolfagharzadeh³, Seyyed Zaheer Abbas Kazmi⁴

1- Ph.D Candidate in Management Sciences Department, University of Tehran, Iran

2- Professor, Public Policy Department, University of Tehran, Iran

3- Associate Professor, Public Policy Department, University of Tehran, Iran

4- Assistant Professor of Entrepreneurship at National University of Modern Languages (NUML) Islamabad, Pakistan

ARTICLE INFO

Article History

Received: 2025-01-29

Revised: 2025-02-11

Accepted: 2025-02-16

Keywords

Economic Growth
Environmental Sustainability
Governance
Inclusive Development
Social Justice

ABSTRACT

Introduction

Sistan and Baluchistan province is in the southeastern area of the Islamic Republic of Iran. This province is one of the poorest and most deprived provinces of Iran. Most provinces' villages lack primary amenities such as plumbing, drinking water, and electricity. The region has not historically developed, although it has significant natural resources, including gas and mineral deposits. The border area between Iran and Pakistan is a geopolitical region because it shows the border between the two countries. Due to the high volume of retardation in this province and its accumulation for many years, education in various educational indicators has a significant difference over other provinces in the country. In most educational indicators, Sistan and Baluchistan are the provinces most deprived of education. With its strategic position, the province has high potential in agriculture, fisheries, and valuable mineral reserves. However, because of the inadequacy of indigenous investment and the lack of skilled manpower, the development of other parts of the country is lagging. Another obstacle in the border provinces of both countries is the lack of citizenship to express and participate in government policies and decisions. Without a fair political process, developing an inclusive development is impossible. Global politics and governance priorities have found many defects and have allowed governments to work together to manage inclusive development challenges. On the other hand, some problems are serious obstacles to Iran-Pakistani relations and affect the inclusive development of the border provinces of the two countries. Both countries face special challenges due to the lack of coordination with the development organizations of the border provinces and the different views of the authorities and other countries in the region in the field of inclusive development.

Theorists from 1950 to 1960 considered the development process a set of consecutive stages of economic growth that all countries must go through. It was the first theory about development, the economic theory of development, that the appropriate amount of savings, investment, and foreign aid was considered the only essentials to beat in developed countries. So, development was considered to be synonymous with public and rapid economic growth. The most important criticism of these theories is that they ignore the weakness of institutional arrangements in developing countries. Since the emergence of many newly independent countries in the early years after World War II and their widespread efforts to overcome poverty, backwardness, and "development"

* Corresponding author: pourezzat@ut.ac.ir

as an economic word, this concept has undergone widespread development. In this context, perhaps the most important transformation is the expansion of the concept of development from purely economic growth to a structural transformation that improves the income and non-income dimensions of prosperity and has fair stability and distribution.

Another aspect of development is sustainable development that meets the needs of the present-day time without endangering the ability of future generations to meet their needs. Sustainable development, which initially focused on the environmental aspects of development, now has a broader meaning and implies comprehensive development. Human-centered development, which emerged in the 1980s, emphasizes the role of human capacity and considers development to be the fruit of the development of human abilities. In this approach, apart from being the most important means of achieving development, the most important goal of development is considered. The theories of comprehensive development help us systematically think about how we organize our efforts to facilitate the acquisition of comprehensive development. Purposeful development can be explained by three transformations: first, in terms of the distribution of growth opportunities; second, the development of poverty alleviation; and third, inclusive development. Inclusive development is a development that encompasses various economic, social, environmental, and political dimensions and is sensitive to its distribution to individual, group, and social levels. In the present study, most of the components of inequality, equal access to services, security, poverty and job creation, economic development, and the useful role of experts and citizens have been considered in inclusive development.

Materials and Methods

The research method used in this article is the Delphi technique. Therefore, in this article, four questions are asked about the subject matter. These questions are: What should be the characteristics of a regional inclusive development system based on social justice in the border regions of Iran and Pakistan? What are the coordinating institutions of inclusive development based on social justice in Iran and Pakistan? What factors are influenced by social justice-based inclusive development for the border regions of Iran and Pakistan? What were the reasons for the failure of social justice programs in the border areas of Iran and Pakistan?

Findings

The purpose of this study is to plan the regional inclusive development system based on social justice in the border areas of Iran and Pakistan, which can be an effective step towards eliminating inequality, equal access to services, security, poverty alleviation, and job creation, economic development, and useful role for the residents. The areas have been removed. Undoubtedly, education acts as a basis for empowering individuals and increases the level of awareness and skills of the community. Society's health also has a direct impact on production and productivity. If people do not have good health, they cannot work and participate in the production of society. Social and economic security are key factors in attracting investment and creating an inclusive development system based on social justice. The existence of security causes stability in society that requires economic growth. The border areas often depend on agriculture, handicrafts, and small-scale industries. A border market enables local manufacturers to access larger and more marketable markets, not only on national borders but also in neighboring countries. This enables

them to sell goods at better prices, increase their income, and reduce poverty. Positive cultural relationships can help reduce tensions and political differences. When the people of the two countries become more familiar with each other, the likelihood of misunderstanding and tension decreases. Strong cultural relationships increase the possibility of joint investment in economic projects. The local public participation of the Iranian and Pakistani border provinces in decisions and elections is very important for comprehensive development. This partnership can have many positive impacts on the province's social, economic, and political development. Social justice can help reduce economic inequality in the border areas. By the just distribution of resources and job opportunities, residents of these areas can benefit from economic opportunities and improve their living conditions. The establishment of social justice strengthens the solidarity and social cohesion between the various tribes living in the border areas. This correlation can reduce ethnic tensions and increase local cooperation.

In this study, the compound index of social justice-based development is prepared in five dimensions and 30 components. Finally, this study has extended an inclusive regional development system based on social justice in the border areas of Iran and Pakistan and generalized it in the region.

Conclusion

According to the findings, the social dimension is in solidarity with religious requirements, social identity, cultural relations, racial differences, non-discrimination, and human rights. The dimension of governance is also correlated with the components of accountability, transparency, freedom of expression, the reduction of foreign interventions, the recruitment of local managers and experts, and the coordination between the Iranian and Pakistani border governments. The dimension of social justice is also correlated with equality components, equal access to resources, education, health, infrastructure, and political freedom. The dimension of economic growth is correlated with the components of job creation, poverty reduction, border markets, agricultural infrastructure, free trade zones, and socio-economic dimensions. On the other hand, the components of environmental sustainability are correlated with resource management components, disaster resilience, energy management and waste management, climate change, and public participation in protecting the environment.

According to this study, the above aspects and components should be considered for the regional development system based on social justice; otherwise, inclusive regional development that is based on social justice will not be developed. Considering the factors affecting the pervasive development in the border areas of Iran and Pakistan, it can be concluded that inclusive development in these areas requires a comprehensive and coordinated approach that simultaneously focuses on social, economic, environmental, and governance dimensions. Social cohesion, social justice, economic growth, environmental sustainability, and favorable governance all play a vital role in improving people's living conditions and reducing the challenges in these areas. Bilateral cooperation between Iran and Pakistan, the active participation of local communities, and the implementation of effective and efficient policies are key factors in achieving comprehensive and inclusive development in these border areas. This study shows that comprehensive development in the border regions of Iran and Pakistan requires a multilateral approach to strengthen social cohesion, governing, and social justice.

COPYRIGHTS

©2022 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Naqvi S. H. R. Pourezat A. A. Zolfagharzadeh M. M. Kazmi S. Z. A. Designing a Regional Inclusive Development System Based on Social Justice Case Study! Border areas of Iran and Pakistan. Urban Economics and Planning Vol 6(1):44-57. [In Persian]

DOI: 10.22034/UEP.2025.503108.1590

طراحی سیستم توسعه فراگیر منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: مناطق مرزی ایران و پاکستان)

مقاله پژوهشی

سید حسن رضا نقوی^۱؛ علی اصغر پور عزت^۲؛ محمد مهدی ذوالفقار زاده کرمانی^۳؛ سید ظهیر کاظمی^۴

- ۱- دانشجوی دکتری، مدیریت دولتی، دانشکدگان مدیریت، دانشگاه تهران، ایران
- ۲- استاد، دانشکده مدیریت دولتی و علوم سازمانی دانشکدگان مدیریت، دانشگاه تهران، ایران
- ۳- دانشیار، دانشکده مدیریت دولتی و علوم سازمانی دانشکدگان مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران
- ۴- دانشیار، دانشکده مدیریت، دانشگاه نمل، اسلام آباد، پاکستان

چکیده

مقدمه

استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی جمهوری اسلامی ایران قرار دارد. این استان از فقیرترین و محروم‌ترین استان‌های کشور ایران است. بیشتر روستاهای استان فاقد امکانات رفاهی اولیه مانند لوله‌کشی، آب آشامیدنی و برق بوده. این منطقه از لحاظ تاریخی توسعه نیافته است، اگرچه منابع طبیعی قابل توجهی از جمله منابع گازی و معدنی زیادی دارد. منطقه مرزی ایران و پاکستان منطقه‌ای با اهمیت ژئوپلیتیکی است و مرز بین دو کشور را نشان می‌دهد. به دلیل حجم زیاد عقب‌ماندگی‌ها در این استان و انباشت آن در سالیان پیاپی، آموزش و پرورش این استان نیز از حیث شاخص‌های گوناگون آموزشی، اختلاف قابل توجهی نسبت به سایر استان‌های کشور دارد. از حیث بیشتر شاخص‌های آموزشی کشور، سیستان و بلوچستان محروم‌ترین استان کشور است. این استان با موقعیت راهبردی خود از ظرفیت بالایی در کشاورزی، شیلات و ذخایر ارزشمند معدنی برخوردار است، اما به دلیل ناکافی بودن سرمایه‌گذاری بومی و عدم وجود نیروی انسانی ماهر، از حیث توسعه نسبتاً از سایر نقاط کشور عقب افتاده است. یکی از موانع دیگر که در استان‌های مرزی هر دو کشور وجود دارد، عدم قابلیت شهروندان برای ابراز نظر و مشارکت در خط‌مشی‌گذاری‌ها و تصمیم‌های دولتی است. بدون فراگرد سیاسی مؤثر و حکمرانی مؤثر توسعه فراگیر امکان‌پذیر نیست. سیاست جهانی و اولویت‌های حکمرانی با تحولات زیادی مواجه شده، دولت‌ها را تشویق کند تا در مدیریت چالش‌های توسعه فراگیر با یکدیگر همکاری کنند. از سوی دیگر، مشکلاتی وجود دارد که موانعی جدی در روابط ایران و پاکستان محسوب می‌شوند و بر توسعه فراگیر استان‌های مرزی دو کشور تأثیر می‌گذارند. هر دو کشور به دلیل عدم هماهنگی درباره سازمان‌های توسعه استان‌های مرزی و نگاه متفاوت مقامات کشور و همچنین، سایر کشورهای منطقه در حوزه توسعه‌های فراگیر با چالش‌های ویژه‌ای مواجه‌اند.

نظریه‌پردازان، در سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۶۹ فراگرد توسعه را مجموعه‌ای از مراحل متوالی رشد اقتصادی می‌دانستند که همه کشورها باید آن را طی کنند. این اولین تحول در نظریه اقتصادی توسعه بود که در آن مقدار مناسب و ترکیب مناسب پس‌انداز، سرمایه‌گذاری و کمک‌های خارجی فقط موارد ضروری برای ظرفیت‌سازی در کشورهای توسعه‌یافته تلقی می‌شدند. در آن دوران، توسعه را مترادف با رشد اقتصادی عمومی و سریع می‌دانستند. مهم‌ترین انتقادی که به این نظریه‌ها وارد می‌شد، آن بود که ضعف ترتیبات نهادی در کشورهای در حال توسعه را نادیده می‌گرفتند. از زمان ظهور تعداد زیادی از کشورهای تازه‌استقلال یافته در سال‌های اولیه پس از جنگ جهانی دوم و تلاش گسترده این کشورها برای غلبه بر عقب‌ماندگی و فقرزدایی و در یک کلام دستیابی به «توسعه»، این مفهوم دستخوش

اطلاعات مقاله

تاریخ‌های مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۰
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۲۳
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۸

کلمات کلیدی

پایداری محیطی
توسعه فراگیر
حکمرانی
رشد اقتصادی
عدالت اجتماعی

می‌سازد. این امر آن‌ها را قادر می‌سازد تا کالاها را با قیمت‌های بهتر بفروشند، درآمد خود را افزایش داده و فقر را کاهش دهند. روابط فرهنگی مثبت، به کاهش تنش‌ها و اختلاف‌های سیاسی کمک می‌کند. زمانی که مردم دو کشور، بیشتر با یکدیگر آشنا شوند، احتمال بروز سوء تفاهم‌ها و تنش‌ها کاهش می‌یابد. روابط قوی فرهنگی امکان سرمایه‌گذاری مشترک در پروژه‌های اقتصادی را افزایش می‌دهد. مشارکت مردم محلی استان‌های مرزی ایران و پاکستان در تصمیم‌گیری‌ها و انتخابات برای توسعه فراگیر، بسیار مهم است. این مشارکت ممکن است تأثیر مثبت بسیاری بر توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی این استان داشته باشد. عدالت اجتماعی می‌تواند به کاهش نابرابری‌های اقتصادی در مناطق مرزی کمک می‌کند. با توزیع عادلانه منابع و فرصت‌های شغلی، ساکنان این مناطق از فرصت‌های اقتصادی بهره‌مند شوند و شرایط زندگی خود را بهبود بخشند. برقراری عدالت اجتماعی، باعث تقویت همبستگی و انسجام اجتماعی میان اقوام گوناگون ساکن در مناطق مرزی می‌شود. این همبستگی تنش‌های قومی را کاهش داده و همکاری‌های محلی را افزایش می‌دهد.

در این پژوهش با تهیه شاخص ترکیبی توسعه فراگیر، مبتنی بر عدالت اجتماعی در قالب ۵ بُعد، ۳۰ مؤلفه فراگیر توسعه در مناطق مرزی ایران و پاکستان مورد بررسی قرار گرفتند. در نهایت، این مطالعه یک سیستم جامع توسعه منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی قابل اجرا در مناطق مرزی ایران و پاکستان را طراحی و آن را برای حل مشکلات منطقه ارائه داده است.

نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌ها، توسعه فراگیر اجتماعی با الزامات مذهبی، هویت اجتماعی، روابط فرهنگی، تنوع نژادی، عدم تبعیض و حقوق بشر رابطه دارد. همچنین بُعد حکمرانی، با مؤلفه‌های پاسخ‌گویی، آزادی بیان، کاهش مداخلات خارجی، استخدام مدیران و متخصصان محلی و هماهنگی بین استانداری‌های مرزی ایران و پاکستان، رابطه دارد. بُعد عدالت اجتماعی نیز با مؤلفه‌های برابری، دسترسی برابر به منابع، آموزش، بهداشت، زیرساخت‌ها و آزادی سیاسی رابطه دارد. بُعد رشد اقتصادی نیز با مؤلفه‌های ایجاد شغل، کاهش فقر، بازارچه‌های مرزی، زیرساخت کشاورزی، مناطق تجاری آزاد و ابعاد اجتماعی - اقتصادی رابطه دارد. همچنین، بُعد پایداری محیط زیست، با مؤلفه‌های مدیریت منابع، مقابله با حوادث طبیعی، مدیریت انرژی و پسماند، تغییرات اقلیمی، مشارکت مردمی برای حفظ محیط زیست رابطه دارد.

بر اساس این پژوهش، باید بُعد و مؤلفه‌های یادشده را برای یک سیستم توسعه فراگیر منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی، در نظر گرفت؛ در غیر این صورت، توسعه فراگیر منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی، اتفاق نخواهد افتاد. با توجه به بررسی عوامل مؤثر بر توسعه فراگیر در مناطق مرزی ایران و پاکستان، می‌توان نتیجه گرفت که توسعه فراگیر در این مناطق، نیازمند رویکردی جامع و هماهنگ بوده، به طور هم‌زمان به ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و حکمرانی توجه دارد. انسجام اجتماعی، عدالت اجتماعی، رشد اقتصادی، پایداری محیط زیست و حکمرانی مطلوب، همگی نقش حیاتی در بهبود شرایط زندگی مردم و کاهش چالش‌های موجود در این مناطق دارند. همکاری‌های دوجانبه بین ایران و پاکستان، مشارکت فعال جوامع محلی و اجرای خط‌مشی‌های مؤثر و کارآمد، از جمله عوامل کلیدی دستیابی به توسعه فراگیر و پایدار در این مناطق مرزی اند. این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه فراگیر در مناطق مرزی ایران و پاکستان، نیازمند رویکردی چندجانبه بوده، باید انسجام اجتماعی، حکمرانی شفاف و عدالت اجتماعی را تقویت کند.

تحولات گسترده‌ای شد. در این امتداد، شاید مهم‌ترین تحول، بسط مفهوم توسعه از رشد صرفاً اقتصادی به نوعی تحول ساختاری بود که ابعاد درآمدی و غیر درآمدی رفاه را بهبود می‌بخشد و پایداری و توزیع عادلانه را مدنظر قرار دارد.

یکی دیگر از جنبه‌های توسعه، توسعه پایدار است که نیازهای زمان حال افراد را بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده در برآوردن نیازهای خود برآورده می‌کند. توسعه پایدار که ابتدا بر جنبه‌های زیست‌محیطی توسعه متمرکز بود، امروزه معنای وسیع‌تری یافته و بر توسعه فراگیر و همه‌جانبه دلالت دارد. توسعه انسان‌محور که حدود سال ۱۹۸۰-۱۹۹۰ پدیدار شد، بر نقش قابلیت‌های انسانی تأکید دارد و توسعه را ثمره رشد توانایی‌های انسان می‌داند. در این رویکرد، علاوه بر اینکه انسان مهم‌ترین وسیله دستیابی به توسعه است، مهم‌ترین هدف توسعه نیز تلقی می‌شود. نظریه‌های توسعه فراگیر به ما کمک می‌کند تا به طور سامان‌مند درباره چگونگی سازماندهی تلاش‌های خود برای تسهیل دستیابی به توسعه فراگیر بیندیشیم. توسعه فراگیر را می‌توان با سه تحول تبیین کرد: نخست از منظر توزیع فرصت‌های رشد، دوم توسعه فراگیر در امتداد رشد فقرزدایی و سوم رشد فراگیر. توسعه فراگیر توسعه‌ای است که ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و سیاسی را در بر می‌گیرد و به نحوه توزیع آن در سطوح فردی، گروهی و اجتماعی نیز حساس است. در پژوهش حاضر بیشتر مؤلفه‌های رفع نابرابری، دسترسی برابر به خدمات، برقراری امنیت، فقرزدایی و ایجاد شغل، نقش مفید متخصصان و شهروندان در توسعه فراگیر مد نظر قرار گرفته‌اند.

مواد و روش‌ها

روش پژوهش حاضر دلفی بوده، در امتداد پاسخ به چهار پرسش از ۱۲ متخصص در زمینه موضوع مورد نظر، سامان یافته است: یک) سیستم توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی منطقه‌ای مناطق مرزی ایران و پاکستان باید چه ویژگی‌هایی داشته باشد؟ دو) نهاد‌های هماهنگ‌کننده خط‌مشی توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی ایران و پاکستان کدام‌اند؟ سه) کدام عوامل در طراحی سیستم توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی برای مناطق مرزی ایران و پاکستان مؤثرند؟ چهار) دلایل شکست برنامه‌های عدالت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و پاکستان چه بوده‌اند؟

یافته‌ها

هدف این پژوهش، طراحی سیستم توسعه فراگیر منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و پاکستان بوده، هدف آن است که بتواند گامی مؤثر در جهت رفع نابرابری، دسترسی برابر به خدمات، برقراری امنیت، فقرزدایی و ایجاد شغل، توسعه اقتصادی و نقش مفید متخصصان برای ساکنان این مناطق برداشته باشد. بدون شک آموزش به منزله مبنایی برای توانمندسازی افراد عمل کرده و سطح آگاهی و مهارت جامعه را افزایش می‌دهد. سلامت جامعه نیز تأثیر مستقیمی بر تولید و بهره‌وری دارد. اگر مردم سلامت خوبی نداشته باشند، نمی‌توانند کار کنند و در تولید جامعه مشارکت کنند. امنیت اجتماعی و اقتصادی یکی از عوامل کلیدی در جذب سرمایه‌گذاری و نظام توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی و تجلی آن در امنیت، رفاه و آگاهی عمومی است (Pourazat, 2012). وجود امنیت باعث ایجاد ثبات در جامعه می‌شود که لازمه رشد اقتصادی است. مناطق مرزی اغلب به کشاورزی، صنایع دستی و صنایع در مقیاس کوچک متکی اند. یک بازار مرزی برای تولیدکنندگان محلی دسترسی به بازارهای بزرگ‌تر و متنوع‌تر را هم در مرزهای ملی و هم در کشورهای همسایه امکان‌پذیر

مقدمه

استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی جمهوری اسلامی ایران قرار دارد. این استان با ۱۸۱۵۷۸ کیلومتر مربع مساحت، بعد از کرمان بزرگ‌ترین استان کشور محسوب می‌شود. این استان از جنوب با دریای عمان و از شرق با پاکستان و افغانستان مرز مشترک دارد. استان سیستان و بلوچستان از فقیرترین و محروم‌ترین استان‌های کشور است. بیش از ۵۰ درصد، یعنی حدود ۱/۴ میلیون جمعیت سیستان و بلوچستان، در روستاها زندگی می‌کنند. جمعیت بلوچستان پاکستان حدود ۱۳ میلیون نفر است. اکثریت جمعیت، از نظر قومی بلوچ اند، ضمن اینکه در این استان نیز گروه‌های قومی دیگری نیز زندگی می‌کنند. این منطقه از لحاظ تاریخی توسعه نیافته است، اگرچه منابع طبیعی قابل توجهی از جمله منابع گازی و معدنی فراوان دارد. منطقه مرزی بین ایران و پاکستان، منطقه‌ای با اهمیت ژئوپلیتیکی است و مرز بین دو کشور را نشان می‌دهد. این مرز تقریباً به طول ۹۵۹ کیلومتر (حدود ۵۹۵ مایل) در امتداد استان ایران سیستان و بلوچستان و بلوچستان پاکستان قرار گرفته است. اکثر روستاهای این منطقه فاقد امکانات رفاهی اولیه مانند لوله‌کشی، آب آشامیدنی و برق بوده. استان سیستان و بلوچستان، دومین استان پهناور و در عین حال محروم‌ترین استان کشور است. این استان علی‌رغم موقعیت راهبردی خود و قرار گرفتن در کریدور شمال به جنوب، نتوانسته همپای مناطق دیگر کشور، رشد و توسعه فراگیر را تجربه کند و از حیث بسیاری از شاخص‌های توسعه، در عقب‌ماندگی شدیدی به سر می‌برد. به دلیل حجم زیاد عقب‌ماندگی‌ها در این استان و انباشت آن در سالیان متمادی، آموزش و پرورش این استان نیز از حیث شاخص‌های گوناگون آموزشی، اختلاف قابل توجهی نسبت به سایر استان‌های کشور دارد و از حیث بیشتر شاخص‌های آموزشی کشور، سیستان و بلوچستان محروم‌ترین استان کشور است. ۱۶۹,۰۰۰ کودک بازمانده از تحصیل در استان سیستان و بلوچستان، به دلیل فقر و نبود امکانات آموزشی نمی‌توانند به مدرسه بروند. فاصله متوسط بین مدرسه‌های روستایی در سیستان و بلوچستان ۳۰ کیلومتر است. وجود مدارس کپری زیاد، این استان را به منزله محروم‌ترین استان کشور از حیث آموزش مدنظر قرار می‌دهد. سیاست جهانی و اولویت‌های حکمرانی، این گونه کمبودها را مدنظر قرار داده، به دولت‌ها پیشنهاد می‌دهد تا برای مهار چالش‌های توسعه فراگیر خود، با یکدیگر همکاری کنند. از سوی دیگر، مشکلاتی وجود دارند که موانعی جدی در روابط ایران و پاکستان محسوب شده و بر توسعه فراگیر استان‌های مرزی دو کشور، تأثیر می‌گذارند. هر دو کشور به دلیل عدم هماهنگی درباره سازمان‌های توسعه استان‌های مرزی و نگاه متفاوت مقامات کشور و همچنین سایر کشورهای منطقه، در روند توسعه فراگیر، با چالش‌های خاصی مواجه اند.

تنش بین خط‌مشی‌های اتخاذ شده قبلی و خط‌مشی جاری دولت، باعث شده است تا اداره کشور به سمت ناهماهنگی سوق داده شود. بی‌کفایتی حکمرانان محلی، منافع ملی و استانی را تهدید می‌کند. رسوایی‌های سیاسی حکمرانان محلی نیز مانع بزرگی برای توسعه فراگیر در مناطق مرزی ایران و پاکستان است. عدم همکاری بین دستگاه‌های دولتی نیز به حکمرانی بد منجر می‌شود.

با توجه به اینکه ایران و پاکستان، کشورهایی با تنوع قومیت، اقلیم و توزیع نامتعادل منابع طبیعی و جمعیت بوده و از حیث اقتصادی با تفاوت‌های عمیق و نابرابر مواجه‌اند، بخش‌های قومی، مذهبی، جنسیتی و همچنین تفاوت مرکز و پیرامون در سیستم توسعه فراگیر منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی، باید در مناطق مرزی ایران و پاکستان، بر موارد منحصربه‌فرد تمرکز کند، زیرا مناطق مرزی، اغلب با مسائل متمایزی مانند حاشیه‌نشینی اقتصادی، تنوع قومی و فرهنگی، دسترسی محدود به خدمات و نگرانی‌های امنیتی روبه‌رو می‌شوند، بنابراین چارچوب توسعه در مناطق مرزی بین ایران و پاکستان، باید فراگیر بودن و عدالت اجتماعی را در اولویت قرار دهد و تضمین کند که گروه‌های حاشیه‌نشین، از روند توسعه منتفع می‌شوند.

در اوایل سال ۲۰۱۰ ایران، در معرض انواع تحریم‌های اقتصادی بی‌سابقه در تاریخ قرار گرفته است، وقتی در حوزه بهداشتی از سوی ایالات متحده تحریم شده است و این تحریم‌ها بر سلامت مردم ایران و بالأخص استان سیستان و بلوچستان تأثیر داشته‌اند. آمریکا به صورت فزاینده‌ای از تحریم اقتصادی، به منظور دستیابی به اهداف خود در سیاست خارجی استفاده می‌کند. این استان با موقعیت راهبردی خود از ظرفیت بالایی در کشاورزی، شیلات و ذخایر ارزشمند معدنی برخوردار است، اما به دلیل ناکافی بودن سرمایه‌گذاری بومی و عدم دسترسی به نیروی انسانی ماهر، نسبتاً از سایر نقاط کشور عقب مانده است. یکی از موانع دیگر که در استان‌های مرزی هر دو کشور، عدم قابلیت شهروندان برای ابراز نظر و مشارکت در خط‌مشی‌گذاری‌ها و تصمیم‌های دولتی است. بدون فراگرد سیاسی مؤثر و حکمرانی مؤثر، توسعه فراگیر امکان‌پذیر نیست. حال باید پرسید چگونه شرایط را برای تداوم توسعه فراگیر در مناطق مرزی هر دو کشور، ایجاد کنیم و سپس، موجب توسعه فراگیر مناطق مرزی استان‌های ایران و پاکستان شویم؟ هر دو کشور نیاز دارند تا برای دستیابی به توسعه فراگیر بر محور عدالت اجتماعی، راه‌حلی تدبیر کنند که در نتیجه آن، استان‌های بلوچستان پاکستان و سیستان و بلوچستان ایران در مسیر توسعه قرارگیرند. این پژوهش با تحلیل مسائل گوناگون توسعه‌ای پاکستان - ایران، نوعی سیستم توسعه فراگیر را طراحی می‌کند که در توسعه بلوچستان پاکستان و توسعه سیستان و بلوچستان ایران، مؤثر باشد.

پرسش‌های اساسی پژوهش: یک) در برنامه‌های توسعه برای تحقق عدالت و توسعه فراگیر، چگونه به تفاوت‌های عمیق در بخش‌های گوناگون هر دو کشور توجه شده است؟ دو) با این وجود تفاوت‌های مهم در برنامه‌های توسعه پاکستان با برنامه‌های توسعه ایران تلاش همه‌جانبه در ابعاد گوناگون توسعه فراگیر، چگونه می‌تواند به مناطق مرزی هر دو کشور کمک کند؟ این موضوع هم از نظر ارزیابی وضعیت موجود و عملکرد برنامه‌های توسعه پس از انقلاب اسلامی ایران و هم از حیث خط‌مشی‌گذاری برای برنامه‌های توسعه آتی حائز اهمیت است.

هدف این پژوهش، توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی و رفع نابرابری، ایجاد تعادل‌های منطقه‌ای، ارتقای کیفیت زندگی اجتماع محلی در مناطق جغرافیایی مشخص، ایجاد مناطق پایدار پویا و متریقی از جنبه اقتصادی، محیطی، اجتماعی و سیاسی، تقویت رقابت اقتصادی منطقه‌ای و تلاش برای از بین بردن وضع نامساعد اجتماعی و اقتصادی، محافظت و ارتقای سرمایه‌های فیزیکی، طبیعی و مصنوعی منطقه، ارتقای مسکن، حمل‌ونقل، کیفیت آب، انرژی و راهبردهای دفع پسماندها، تهیه زیرساخت‌ها، فراهم آوردن خدمات عمومی، راهنمایی‌های عمومی و تصمیم‌های سرمایه‌گذاری خصوصی مربوط به کاربری، ساختار صنعتی، منابع انسانی، نوآوری و کیفیت و زمین به منزله محیط زندگی است.

پیشینه پژوهش

محمد ارشاد (۲۰۲۲) در مقاله «شیوه‌های اداری و عملکرد دانشکده، مورد مطالعه: سازمان آموزش عالی استان بلوچستان»، مسائل متعدد این استان از جمله مسائل زیرساختی، نابرابری جنسیتی، مسائل مربوط به ساختار درسی، مسائل معلمان، و سیستم‌های نظارت و ارزشیابی ضعیف را بررسی کرده است. وی بر آن است که در میان مسائل نظام آموزشی بلوچستان، موضوع زیرساخت در اولویت قرار دارد و دولت با کمک معلمان و استادان دانشگاه‌ها، می‌تواند در توسعه حوزه آموزشی این استان نقش اساسی ایفا کند.

بنگالی پاشا (۲۰۲۰) در کتاب مجمع فدراسیون راهنمای کشورهای فدرال (The Forum of Federations Handbook of Federal Countries) گفته است که در استان بلوچستان پاکستان، زیرساخت لازم برای توسعه فراگیر در حوزه اقتصادی و تجاری مشاهده نمی‌شود. ایشان برای توسعه فراگیر، زیرساخت را یک عنصر مهم دانسته و برای توسعه فراگیر، در دسترس بودن زیرساخت فیزیکی و اقتصادی را که در استان بلوچستان در بدترین حالت هم وجود ندارد، مورد بررسی قرار داده است.

مهم‌ترین انتقادی که به این نظریه‌ها وارد شده این بود که ضعف ترتیبات نهادی در کشورهای در حال توسعه را نادیده می‌گرفتند. از زمان ظهور تعداد زیادی از کشورهای تازه‌استقلال یافته در سال‌های اولیه پس از جنگ جهانی دوم و تلاش گسترده این کشورها برای غلبه بر عقب‌ماندگی فقرزدایی و در یک کلام دستیابی به «توسعه»، این مفهوم دستخوش تحولات گسترده‌ای شد. در این چارچوب، شاید مهم‌ترین تحول، بسط مفهوم توسعه از رشد صرفاً اقتصادی به یک تحول ساختاری بود که ابعاد درآمدی و غیر درآمدی رفاه را بهبود می‌بخشد و پایداری و توزیع عادلانه را در نظر داشت (Raunyar and Kanbur, 2010). این تحول که شامل عدالت و برابری در تعریف توسعه بود، باعث اضافه شدن اهداف توسعه متفاوتی شده (Dani and Haan, 2008)، در پی آن به معرفی مفاهیم و ترکیباتی مانند «توسعه فراگیر» منجر شد. می‌توان گفت گسترش درک نظری توسعه از تحول اقتصادی به تحول نظم اجتماعی، در کانون برای دستیابی به توسعه فراگیر قرار گرفته است (North and DC and Wallis and Weingast, 2009). «توسعه» در حال حاضر پیشرفت‌های حاشیه‌ای در بعد مادی و اقتصادی جامعه تلقی نمی‌شود، بلکه تحولی در نظم اجتماعی در همه عرصه‌های زندگی اجتماعی محسوب می‌شود. علاوه بر این دستورالعمل (Stiglitz, 2012)، جامعه زمانی پایدار می‌شود که ملاحظات مربوط به عدالت در آن دیده شود. در این رویکرد، با تأکید بر هزینه‌های مبادله‌ای و آثار توزیعی خط‌مشی‌های دولت، ملاحظات مربوط به عدالت، برابری و فراگیری بودن، فقط در شمار مراحل پایانی نبوده، بلکه توسعه را باید در همه فراگرد تحول اقتصادی، مد نظر قرار داد (Robinson and Acemoglu, 2012). با استناد به این دستاوردهای نظری، می‌توان گفت که امروزه توسعه فراگیر به مفهومی مورد علاقه بسیاری از خط‌مشی‌گزاران تبدیل شده است.

راینسون و عجم‌اوغلو، توسعه نهادی را در قالب ایجاد نهادهای فراگیر یا مشارکت سیاسی و اقتصادی دانسته و بر آنند که مشارکت‌های اقتصادی، حاصل نهادهایی هستند که بیش از افراد، به آن‌ها فرصت می‌دهند تا در فعالیت‌های اقتصادی شرکت کنند و از استعدادهای مهارت‌های خود، بهترین استفاده را ببرند. این نهادها، همچنین افراد را قادر می‌سازند تا رویاهای خود را در پی گیرند (Momini and Naikonisbati, 2018).

بیانیه North and DC and Wallis and Weingast (۲۰۰۹) درباره توسعه فراگیر، بر اهمیت نهادها در تقویت رشد و شکوفایی دوربرد اقتصادی متمرکز است. کار آن‌ها، به‌ویژه در کتاب خشونت و نظم‌های اجتماعی (۲۰۰۹)، مبتنی بر این ملاحظه بود که مسیر توسعه فراگیر، مستلزم ایجاد نهادهای فراگیر است که امکان مشارکت گسترده مردم در زندگی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی خود را فراهم می‌کند.

یکی دیگر از جنبه‌های توسعه، توسعه پایدار است که نیازهای زمان حال افراد را بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده در برآوردن نیازهای خود، برآورده می‌کند. توسعه پایدار که ابتدا بر جنبه‌های زیست‌محیطی توسعه متمرکز بود، امروزه معنای وسیع‌تری یافته، بر توسعه فراگیر و همه‌جانبه دلالت دارد. توسعه انسان‌محور که در دهه ۱۹۸۰-۱۹۸۹ پدیدار شد، بر نقش قابلیت‌های انسانی تأکید دارد و توسعه را ثمره رشد توانایی‌های انسان می‌داند. در این رویکرد، جدا از اینکه انسان، مهم‌ترین وسیله دستیابی به توسعه است، مهم‌ترین هدف توسعه نیز تلقی می‌شود (Sen, 1999).

آمارتیا سن، یکی از پیشگامان توسعه انسان‌محور، بر آن است که توسعه، جوهره امکانات آزادی است. این رویکرد با توجه به همه رویکردهای پیشین در حوزه توسعه، مفهوم جدیدی از توسعه به دست می‌دهد: تعریفی که در آن بسط مفهوم آزادی، کرامت و توانمندی‌های انسان، نقش محوری دارد. سن معتقد است برای غلبه بر مشکلاتی که جوامع امروزی با آن دست‌وپنجه نرم می‌کنند، باید به نقش آزادی‌ها از جنبه‌های گوناگون پرداخت و توانمندی‌های انسان را معطوف به مقابله با محرومیت‌ها کرد. از دیدگاه آمارتیا سن، گسترش آزادی، به معنای فراگیر آن، هم هدف و هم وسیله توسعه است. به گفته وی، انواع آزادی، شامل آزادی سیاسی، امکانات، تسهیلات اقتصادی، فرصت‌های

مجید استوار (۲۰۲۳) در مقاله «نهادهای فراگیر و توسعه در نظام جمهوری اسلامی ایران»، در چهارچوب نظریه‌های گوناگون از زوایای متفاوت این موضوع را مورد بررسی قرار داده و رابطه میان فراگرد توسعه و رویکرد نهادی در ایران را مورد توجه قرار داده است.

سید حسین میر جلیلی (۲۰۱۷) در مقاله «رشد فراگیر در استان‌های ایران از سال ۱۳۵۴-۲۰۱۵» با هدف تمرکز بر رشد فراگیر و تأثیر آن بر اساس شاخص تحرک اجتماعی، به فقر و نابرابری چندبعدی در استان‌های ایران پرداخته است. نتایج پژوهش یادشده، بیانگر آنند که اگرچه فقر چندبعدی کاهش یافته است، اما مشارکت نیروی کار فعال در رشد فراگیر و کاهش فقر مطلق چندبعدی استان‌ها، نقش تعیین‌کننده دارد.

حسین رجب‌پور (۲۰۲۲) در مقاله «سنجش اثر سیاست مالی بر توسعه فراگیر در ایران بر اساس رهیافت SVAR» اثر سیاست مالی بر توسعه فراگیر را مورد توجه قرار داده است. او همچنین نشان داده است که پیوند مثبتی میان بهبود شاخص توسعه فراگیر و رشد درآمدهای نفتی و تولید ناخالص داخلی وجود دارد.

حسین عظیمی (۲۰۰۴) در کتاب ایران امروز، در آینه مباحث توسعه، موانع توسعه در ایران را به فقدان نهادهای توسعه‌ای مرتبط ساخته، توسعه ایران را در گرو مشارکت خلاق مردم و نخبگان در ایجاد و اصلاح نهادهای توسعه می‌داند.

زهرا رضازاده (۲۰۱۴) در مقاله «اقدامات توسعه‌ای و نقش آن در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی: مطالعه موردی: کمربند سبز دشت خوشاب، مرز خراسان جنوبی با افغانستان» رابطه امنیت و توسعه را مورد بررسی قرار داده، و در مناطق مرزی، مسایل و مشکلات امنیتی را با توسعه پیوند داده است.

■ مبانی نظری

صورت‌بندی نظری توسعه، تحولی را در رویکردهای سنجش و ارزیابی توسعه به همراه داشته است؛ در نتیجه، امروزه مفاهیم چندبعدی توسعه، از جمله توسعه همه‌جانبه، از طریق ساخت شاخص‌های چندبعدی سنجیده می‌شود. با توجه به این موضوع، یک روش مهم برای ارزیابی توسعه فراگیر در برنامه‌های توسعه، ارزیابی تغییرات شاخص توسعه جامع است؛ یعنی ارزیابی تغییرات شاخصی که تغییرات توسعه در کشور را با تمرکز بر موضوع نابرابری و عدالت می‌سنجد.

این تحول توسعه، دو دوره اصلی دارد. دوره اول مربوط به ابعاد نظری خود پدیده توسعه بود. در گذشته درک اولیه از توسعه، بر بُعد اقتصادی متمرکز بود و نظریه‌پردازان، توسعه را مترادف با رشد دانسته و راه رسیدن به رشد را فقط سرمایه‌گذاری و پس‌انداز در نظر می‌گرفتند. اما دوره دوم، با گذشت زمان ابعاد دیگر توسعه مانند ابعاد فرهنگی، زیست‌محیطی، سیاسی، اجتماعی و توسعه فراگیر را مورد توجه قرار داد.

تلاش برای دستیابی به رشد اقتصادی سریع و مستمر در همه سال‌های پس از جنگ جهانی دوم، مبنای توصیه‌های نهادهای جهانی به کشورهای در حال توسعه برای دستیابی به اهداف گوناگون رفاهی و ملی بوده است. در سه دهه گذشته، اگرچه این توصیه‌ها با خوش‌بینی نسبت به پیامدهای رفاهی ناشی از تسریع رشد در برخی از کشورهای در حال توسعه همراه بودند، اما بروز اختلال در چرخه‌های رشد و عدم تداوم آن‌ها در بسیاری از کشورهای دیگر، همراه با شکست جدی در رفع فقر (Hakimian, 2016) یا افزایش نابرابری با رشد (Ali and Zhuang, 2007)، باعث نگرانی درباره درستی این توصیه‌ها شد، با این تأکید که روند رشد اقتصادی، ممکن است همه را به یک شکل تحت تأثیر قرار ندهد و گروهی را پشت سر بگذارد.

نظریه‌پردازان در سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۶۹، فراگرد توسعه را مجموعه‌ای از مراحل متوالی رشد اقتصادی می‌دانستند که همه کشورها باید آن‌ها را طی کنند. با تحول نظریه اقتصادی توسعه، تأکید شد که مقدار مناسب و ترکیب مناسب پس‌انداز، سرمایه‌گذاری و کمک‌های خارجی فقط موارد ضروری برای ظرفیت‌سازی در کشورهای توسعه‌یافته‌اند و باید توسعه را ورای رشد اقتصادی رصد کرد. بنابراین توسعه از رصد رشد اقتصادی عمومی و سریع گذر کرد.

روش پژوهش

روش پژوهش این مقاله دلفی بوده. چهار پرسش از ۱۲ متخصص در زمینه موضوع مورد نظر، پرسیده شده اند:

(الف) پرسش اصلی

سیستم توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی منطقه‌ای مناطق مرزی ایران و پاکستان، باید چه ویژگی‌هایی داشته باشد؟

(ب) پرسش‌های فرعی

۱. نهادهای هماهنگ کننده خط مشی توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی ایران و پاکستان کدام‌اند؟

۲. کدام عوامل در طراحی سیستم توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی برای مناطق مرزی ایران و پاکستان، مؤثرند؟

۳. دلایل شکست برنامه‌های عدالت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و پاکستان چه بوده‌اند؟

پس از دریافت پاسخ‌ها، نتایج خلاصه شده بدون ذکر اسم افراد، برای سایر اعضای گروه ارسال شدند. در این مرحله دیدگاه‌های همه کارشناسان، بی‌طرفانه بررسی و تحلیل می‌شوند. پس از بررسی نتایج اولیه پرسش‌های جدیدی برای کارشناسان ارسال شدند تا آرای دیگران را نیز در بر گرفته، کارشناسان بتوانند آرا و دیدگاه‌های خود اصلاح یا تأیید کنند. این روند دو تا سه بار تکرار شد تا نوعی اجماع نسبی در بین متخصصان حاصل شد. پس از چند نوبت تبادل نظر، آرای نهایی کارشناسان، جمع‌بندی شد و در مورد موضوع مورد نظر، نتیجه‌گیری شده.

در این مقاله پس از پایان مصاحبه‌ها، از نرم‌افزار کدگذاری MAXQDA استفاده شد. سپس از اتمام، یک سیستم جامع برای کمک به ارزیابی کدهای مکرر در متن و مقایسه مستمر بین متن مصاحبه با پاسخ‌دهندگان درباره هر دو استان مرزی استفاده شد. پس از تکمیل کدگذاری متمرکز، پژوهشگران به طور مستقل کدها و یادداشت‌ها را بررسی کردند. در نهایت، پژوهشگران به یک سیستم توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی رسیدند. از این مضامین، برای سازماندهی یافته‌ها استفاده کردند.

یافته‌های تحقیق

هدف این پژوهش، طراحی سیستم توسعه فراگیر منطقه‌ای، مبتنی بر عدالت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و پاکستان بود، به‌طوری که بتواند گامی مؤثر در جهت رفع نابرابری، دسترسی برابر به خدمات، برقراری امنیت، فقرزدایی و ایجاد شغل، توسعه اقتصادی و نقش مفید متخصصان برای ساکنان این مناطق برداشته باشد. یکی از مصاحبه‌شوندگان در مصاحبه خود با پژوهشگر گفت: «امکانات رفاهی مانند آموزش، بهداشت و امنیت، نقش اساسی در تحقق توسعه فراگیر دارد. بدون این امکانات، توسعه فراگیر به هیچ‌وجه امکان‌پذیر نخواهد بود».

بدون شک، آموزش به به منزله مبنایی برای توانمندسازی افراد عمل می‌کند و سطح آگاهی و مهارت جامعه را افزایش می‌دهد. بدون آموزش کافی، مردم نمی‌توانند به طور مؤثر در فراگردهای اقتصادی و اجتماعی شرکت کنند. دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی، یکی از نیازهای اساسی انسان است. سلامت جامعه تأثیر مستقیمی بر تولید و بهره‌وری دارد. اگر مردم سلامت خوبی نداشته باشند، نمی‌توانند کار کنند و در تولید جامعه مشارکت کنند. بسیاری از مناطق مرزی از زیرساخت‌های ناکافی آموزشی، از جمله کمبود مدارس، کلاس‌های درس و امکانات اساسی مانند کتابخانه‌ها و آزمایشگاه‌ها رنج می‌برند. این کمبود، دانش‌آموزان را وادار می‌کند تا مسافت‌های طولانی را برای دسترسی به آموزش و پرورش طی کنند که این امر، میزان ترک تحصیل بالا را افزایش می‌دهد. عدم دسترسی به آموزش در مناطق مرزی ایران و پاکستان موضوعی پیچیده است که به یک رویکرد چندوجهی نیاز

اجتماعی، ایجاد شفافیت و سیستم حمایتی مناسب بوده، او توسعه وسیله تحقق این آزادی‌هاست.

اصطلاح توسعه فراگیر در ادبیات توسعه، باید پس از در نظر گرفتن ابعاد نابرابری مدنظر قرار می‌گیرد. در این زمینه، شاید مهم‌ترین تحول، فراتر از مفهوم توسعه، از رشد اقتصادی صرف به یک تحول ساختاری باشد که ضمن بهبود جنبه‌های درآمدی و غیر درآمدی رفاه، بر ثبات و توزیع عادلانه تمرکز داشته، و به نظم اجتماعی و همچنین عرصه‌های زندگی اجتماعی، اولویت می‌دهد (Robinson and Acemoglu, 2012).

اکنون به بررسی مفهوم توسعه فراگیر پراخته، تأکید می‌شود که توسعه به طور به خود به خود، اتفاق نمی‌افتد و نیازمند تلاش‌های سامان‌مند است. نظریه‌های توسعه فراگیر، به ما کمک می‌کند تا به طور سامان‌مند درباره چگونگی سازماندهی تلاش‌های خود برای تسهیل دستیابی به توسعه فراگیر، بیندیشیم. پس از جنگ جهانی دوم، نظریه‌های توسعه، حول بررسی دلایل توسعه‌نیافتگی و ارائه راهکارهایی برای غلبه بر آنها شکل گرفت و تکامل یافت. در این رویکرد، نظم اجتماعی زمانی پایدار است که ملاحظات مربوط به عدالت اجتماعی در آن رعایت شود. در این چارچوب، با تأکید بر هزینه‌های مبادله‌ای و تأثیرات توزیعی خط مشی‌های دولت، ملاحظات مربوط به عدالت، برابری و فراگیری، به منزله یکی از مراحل نهایی توسعه، در کل فراگرد تحول اقتصادی مدنظر قرار گرفت.

یکی از جنبه‌های مهم توسعه فراگیر، توانایی شهروندان در بیان آراء و عقاید و مشارکت در طراحی خط‌مشی‌ها و تصمیم‌های دولت است. اصطلاح توسعه فراگیر در ادبیات مربوط به توسعه، پس از در نظر گرفتن ابعاد نابرابری، مطرح شد (Robinson and Acemoglu, 2012)؛ با تأکید بر این نکته مهم که «توسعه، امروزه به بهبود در ابعاد مادی و اقتصادی جامعه محدود نمی‌شود، بلکه تحولی است که در نظم اجتماعی و حوزه‌های زندگی اجتماعی پدید می‌آید. توانایی شهروندان برای بیان آرا خود و مشارکت در خط‌مشی‌ها و تصمیم‌های دولت، یکی از مهم‌ترین جنبه‌های توسعه فراگیر است». از این رو، وقتی رشد اقتصادی نتوانست فقر یا عدم کاهش نابرابری را برطرف کند، تهدیدات توسعه طی زمان افزایش یافت و اقتصاددانان به‌شدت به گسترش فقر، نابرابری و بدتر شدن توزیع درآمد و افزایش بیکاری اعتراض کردند. بازتعریف آن در قالب کاهش یا حذف فقر، نابرابری و بیکاری، در چارچوب یک سیستم اقتصادی رو به رشد، مدنظر قرار گرفت.

کاکاوانی و پرنیا (۲۰۰۰) بر آنند که توسعه فراگیر را می‌توان با سه تحول تبیین کرد: نخست، از منظر توزیع فرصت‌های رشد، دوم، توسعه فراگیر در امتداد رشد فقرزدایی و سوم، رشد فراگیر. در مبارزه با فقر، باید به روند فقرزدایی و تأثیر آن بر فقرا توجه شود (راونبار و کانپور ۲۰۱۰). ابعاد افزوده‌شده در توسعه فراگیر، مانند سلامت، آموزش، همبستگی اجتماعی، محیط حاکمیتی و مطالعات توسعه جامع، دارای ارزش ذاتی دارند نه ارزش ابزاری.

دانی و هان (۲۰۰۸) مفهوم عدالت را در متن توسعه قرار می‌دهند و رفع نابرابری را در برخورداری از مواهب توسعه، مهم می‌دانند، با این تأکید که در اثر این نابرابری، بی‌عدالتی از سطح فردی فراتر رفته، نابرابری‌های گروه‌های اجتماعی و شهروندان را در تعریف توسعه فراگیر، مداخله کنند در تفسیر این مفهوم، مؤلفه چگونگی توزیع منافع توسعه در میان اقشار گوناگون جامعه، به‌ویژه گروه‌های محروم و اقلیت‌های اجتماعی (مانند جوانان، زنان، اقلیت‌های قومی و مذهبی) مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین، توسعه فراگیر، توسعه‌ای است که ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و سیاسی را در بر می‌گیرد و به نحوه توزیع آن در سطوح فردی، گروهی و اجتماعی نیز حساس است. در پژوهش حاضر، بیشتر مؤلفه‌های رفع نابرابری، دسترسی برابر به خدمات، برقراری امنیت، فقرزدایی و ایجاد شغل، توسعه اقتصادی و نقش مفید متخصصان و شهروندان، در توسعه فراگیر است.

کمک کند تا از بیکاری گذر کرده، جامعه‌ای متعادل‌تر و عادلانه‌تر را تقویت کنند. البته تحریم‌های اقتصادی، تأثیر عمیقی بر توانایی ایران در تجارت با پاکستان داشته، علی‌رغم پتانسیل تجاری قابل توجهی و بیش از ۵ میلیارد دلار، اکنون و میزان تجارت واقعی بسیار کم است. در هر حال، پرداختن به این امر با توسعه طریق مرادۀ دیپلماتیک، می‌تواند فرصت‌های جدیدی را برای همکاری‌های اقتصادی فراهم کند.

یکی از مصاحبه‌شوندگان، با اشاره به اهمیت روابط فرهنگی در توسعه فراگیر، چنین گفت: «روابط عمیق فرهنگی، یکی از مؤلفه‌های مهم توسعه فراگیر در مناطق مرزی ایران و پاکستان است». ایران و پاکستان، دارای تاریخ و فرهنگی مشترک در زمینه مربوط به زبان، ادبیات، هنر و آداب و رسوم بوده، از این پیوندهای عمیقی برخوردارند و زمینه همکاری و توسعه فراگیر، به‌ویژه در مناطق مرزی بسیار مطلوب است. روابط فرهنگی مثبت، می‌تواند به کاهش تنش‌ها و اختلافات سیاسی کمک کند. زمانی که مردم دو کشور، بیشتر با یکدیگر آشنا شوند، احتمال سوءتفاهم و تنش، کاهش می‌یابد. روابط قوی فرهنگی، امکان سرمایه‌گذاری مشترک در پروژه‌های اقتصادی را افزایش می‌دهد و به توسعه زیرساخت‌ها و رفع نیازهای اساسی مردم مناطق مرزی کمک می‌کند. قباایل بلوچ در مناطق مرزی پاکستان و ایران، سنت‌های فرهنگی خود را در قالب‌های زبان، موسیقی، هنر، ادبیات و شیوه‌های جامعه حفظ کرده، ساختار اجتماعی بلوچ به صورت قبیله‌ای سازماندهی شده، هر قبیله دارای سیستم ویژه رهبری خود بوده. به حفظ هنجارها و شیوه‌های فرهنگی کمک می‌کند. با تعمیق روابط فرهنگی، زمینه گفتگوی گروه‌های قومی متنوع در مناطق مرزی فراهم‌آورده، زمینه حل مناقشه هم فراهم می‌آید. این امر به‌ویژه در مناطقی که ممکن است تنش‌های اجتماعی و سیاسی ایجاد شوند، بسیار مهم است. روابط فرهنگی می‌تواند اجرای پروژه‌های توسعه را تسهیل کند. برای مثال، ابتکاراتی که باعث ترویج صنایع دستی با غذای سنتی و محلی می‌شود، ضمن حفظ میراث فرهنگی اقتصاد جامعه را توانمند می‌سازد.

مشارکت مردم محلی در استان‌های مرزی ایران و پاکستان بسیار مهم بوده و می‌تواند آثار مثبت بسیاری در توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی داشته باشد. بر اساس ملاحظات یکی از مصاحبه‌شوندگان: «انتصاب مدیران و افسران محلی، اعتماد مردم را به دولت و نهادهای دولتی افزایش می‌دهد. این اعتماد می‌تواند به همکاری بیشتر در پروژه‌های عمرانی و کاهش نارضایتی منجر شود». واقعیت این است که مدیران محلی، معمولاً توجه بیشتری به منافع درازمدت جامعه دارند و می‌توانند از منابع محلی، برای اجرای برنامه‌های توسعه مؤثر بر رشد اقتصادی و اجتماعی استان، بهره‌برند. انتخاب مدیران بومی در سیستان و بلوچستان ضرورت داشته، می‌تواند راه‌حلی برای توسعه فراگیر این استان باشد. مدیران محلی، نقش مهمی در اجرای خط‌مشی که معطوف به تحقق عدالت اجتماعی دارند و به تطبیق برنامه‌های توسعه محلی با نیازهای ویژه گروه‌های اجتماعی گوناگون از جمله زنان، اقلیت‌های قومی و جمعیت‌های محروم اقتصادی کمک می‌کنند. افسران محلی با سازمان‌های دولتی، سازمان‌های مردم‌نهاد و سازمان‌های مستقر در جامعه، همکاری می‌کنند تا رویکردی مشترک را برای توسعه فراگیر، تقویت کنند. این همکاری برای جمع‌آوری منابع و تخصص برای پرداختن به چالش‌های پیچیده منطقه‌ای، بسیار مهم است. انتصابات محلی، با تقویت نمایندگی گروه‌های حاشیه‌نشین، عدالت اجتماعی را تقویت می‌کند و احساس بیگانگی را در بین جمعیت‌های محلی، کاهش می‌دهد. برای مثال، انتصاب افراد با پیشینه‌های متفاوت به ایجاد تنوع حضور جوامع گوناگون قومی کمک کرده و احساس تعلق و مشارکت را در فراگردهای حاکمیتی تقویت می‌کند.

یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان بر آن بود که: «برای توسعه همه‌جانبه مناطق مرزی ایران و پاکستان، سازمان‌های مختلف از جمله وزارت آموزش و پرورش، وزارت بهداشت، نیروی انتظامی و وزارت کشور، نقش اساسی دارند. این سازمان‌ها می‌توانند با همکاری و هماهنگی در زمینه‌های مختلف، به بهبود وضعیت اقتصادی، اجتماعی و امنیتی این مناطق کمک کنند». وزارت آموزش

دارد. پرداختن هم زندگی افراد در این مناطق را بهبود می‌بخشد و هم به ثبات و توسعه فراگیر طولانی‌مدت، کمک می‌کند. دولت‌ها، جوامع محلی و حتی بازیگران بین‌المللی باید برای غلبه بر موانع آموزش در این مناطق با هم همکاری کنند و اطمینان حاصل کنند که هر کودک، فرصتی برای یادگیری و شکوفایی دارد.

امنیت اجتماعی و اقتصادی، یکی از عوامل کلیدی در جذب سرمایه و تحقق نظام توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی است. وجود امنیت، باعث ایجاد ثبات در جامعه می‌شود که لازمه رشد اقتصادی است. یکی از مصاحبه‌شوندگان در مصاحبه خود گفت: «ریشه‌کن کردن گروه‌های تروریستی، برای دستیابی به توسعه فراگیر در منطقه ضروری است». این یک واقعیت است که گروه‌های تروریستی، با ایجاد بی‌اعتمادی نسبت به نهادهای دولتی، حاکمیت و کارآمدی دولت‌ها را تضعیف می‌کنند. این امر، مانع اجرای برنامه‌های توسعه و خط‌مشی‌های مؤثر برای رفاه عمومی می‌شود. این وظیفه دولت است که محیطی امن برای زندگی و کار مردم ایجاد کند که در آن، سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی فراگیر امکان‌پذیر باشد. مداخلات خارجی، به‌ویژه در زمینه مهار تنش‌های جغرافیایی مداوم و چالش‌های بشردوستانه، به طور قابل توجهی بر سیستم‌های توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و پاکستان تأثیر می‌گذارند. منطقه مرزی ایران و پاکستان، به‌ویژه استان‌های سیستان و بلوچستان در ایران و بلوچستان در پاکستان، کانونی برای اقدامات نظامی مرزی و فعالیت‌های تروریستی‌اند. درگیری‌های اخیر شامل حمله موشکی ایران است که گروه‌های شورشی، مانند جیش العدل در پاکستان، چالش برانگیز بوده‌اند. این درگیری‌ها به اقدامات تلافی‌جویانه پاکستان منجر شدن که از این تلفات و تنش‌ها را به همراه داشته، تلاش‌های توسعه تعاونی را در منطقه پیچیده کرده است. بنابراین، نوعی توافق رسمی بین دو کشور، برای تقویت اثربخشی این تلاش‌ها، به‌ویژه با توجه به تهدیدهای امنیتی مداوم، لازم است. ساختارهای قبیله‌ای محلی، می‌توانند در حفظ امنیت مؤثر باشند. شناخت تمایز بین حکمرانی قبیله‌ای و شبکه‌های شبه‌نظامی برای مشارکت و توسعه مؤثر در مناطق مرزی، بسیار مهم است. ایجاد مراکز استفاده از فناوری‌های جدید برای کنترل مرز، از جمله بیومتریک، می‌تواند قابلیت‌های نظارت را تقویت کرده، امنیت کلی را در طول مرز بهبود بخشد.

یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان گفت: «در صورت برقراری امنیت در منطقه، توسعه اقتصادی صورت می‌گیرد و بازارچه‌های مرزی و مناطق آزاد اقتصادی، تقویت می‌شود و زمینه اشتغال مردم محلی نیز فراهم می‌شود». نقاط مهم تجاری مانند بازارچه‌های مرزی، نقش به‌سزایی در تسهیل مبادلات تجاری و اقتصادی دارند. با ایجاد امنیت، این بازارها می‌توانند کارآمدتر عمل کنند و تبادل کالا و خدمات را تسهیل کنند که به نفع ساکنان است. توسعه اقتصادی فقط در مناطق امن افزایش می‌یابد ضمن اینکه انواعی از مشاغل جدید در بخش‌های گوناگون مانند تجارت، خدمات و صنایع کوچک، ایجاد می‌گردند و به بهبود شرایط زندگی مردم محلی کمک می‌کنند.

مناطق مرزی، اغلب به کشاورزی، صنایع دستی و صنایع در مقیاس کوچک متکی بوده، بازارهای مرزی برای تولیدکنندگان محلی دسترسی به بازارهای بزرگ‌تر و متنوع‌تر را هم در مرزهای ملی و هم در کشورهای همسایه امکان‌پذیر می‌سازند و آن‌ها را قادر می‌سازد تا کالاها را با قیمت‌های بهتر بفروشند، درآمد خود را افزایش داده، فقر را کاهش دهند. بازارچه‌های مرزی، با عملکرد مناسب، تجارت بین کشورهای همسایه را ارتقا می‌بخشند. در مورد ایران و پاکستان، مناطقی مانند سیستان و بلوچستان ایران و بلوچستان پاکستان، از لحاظ راهبردی در مسیرهای تجاری واقع شده‌اند و می‌توانند تبادل کالا، خدمات و ایده‌ها را در مرزها تسهیل کند. ایران و پاکستان با بهبود زیرساخت‌های تجاری، مانند جاده‌ها، رویه‌های گمرک و امکانات مرزی، می‌توانند روابط اقتصادی خود را بهبود بخشیده، ثبات منطقه‌ای را تقویت کنند. ایجاد شغل در مناطق مرزی، با فراهم آوردن اشتغال معنادار، کاهش فقر و افزایش خودکفایی اقتصادی، عدالت اجتماعی را تقویت می‌کند. علاوه بر این، ایجاد شغل از طریق تجارت مرزی، می‌تواند به درگیر کردن و مشارکت جوانان

چارچوب‌های قانونی قوی، اقدامات اساسی در جهت دستیابی به ثبات و سعادت در این منطقه پیچیده لازم است. مشارکت هر دو کشور با تمرکز بر توسعه زیرساخت‌ها، همکاری‌های امنیتی و توزیع منابع عادلانه، شرایط زندگی و فرصت‌های مربوط به جمعیت ساکن در این مناطق مرزی را به میزان قابل توجهی افزایش می‌دهد. منطقه بلوچستان محل زندگی گروه‌های گوناگون قومی از جمله بلوچ، پشتون و هزاره است. تمایلات جدایی‌طلبانه و تنش‌های مرزی، بافت اجتماعی منطقه را پیچیده می‌کند. هر دو کشور ایران و پاکستان، خشونت گروه‌های شبه‌نظامی فعال در مرز مشترک خود را تجربه کرده‌اند. این تنش‌ها نابرابری‌ها را تشدید می‌کند و گروه‌های خاصی را به حاشیه می‌رانند و برای افزایش انسجام اجتماعی در منطقه توجه به حقوق برابر ضروری است.

یکی از صاحب‌هشوندگان گفت: «شناخت و احترام به فرهنگ و آداب و رسوم محلی، می‌تواند به تقویت هویت ملی و محلی کمک کند. این امر باعث ایجاد حس تعلق و غرور در بین ساکنان می‌شود که خود، به توسعه اجتماعی و اقتصادی آن منطقه کمک می‌کند». هویت قومی، می‌تواند مشارکت مردم را در فراگردهای تصمیم‌گیری افزایش دهد. وقتی مردم احساس کنند که هویت آن‌ها در تصمیم‌گیری‌ها لحاظ شده است، تمایل بیشتری برای مشارکت فعال خواهند داشت. در برخی موارد، درگیری‌های قومی ممکن است، مانع همکاری لازم برای توسعه شوند. بنابراین، نیاز به مدیریت صحیح این تعارضات وجود دارد. مراودات دوستانه قومی، به تقویت روابط اجتماعی و همبستگی میان اقوام گوناگون در استان کمک می‌کند. این همبستگی تنش‌های قومی را کاهش می‌دهد و همکاری‌های محلی را افزایش دهد. مردم بلوچ، در دو طرف مرز ایران و پاکستان، از میراث فرهنگی غنی ای در زمینه‌های زبان، موسیقی و شیوه‌های سنتی برخوردارند. این هویت مشترک، حس تعلق و همبستگی که برای تلاش‌های توسعه مشترک ضروری است، در جوامع ایجاد می‌کند. حفظ سنت‌های فرهنگی، به تقویت روابط جامعه و ترویج انسجام اجتماعی کمک می‌کند. از جشنواره‌ها، داستان‌پردازی و صنایع دستی سنتی به منزله راه‌هایی برای بیان هویت و تقویت ارتباطات بین نسلی در جامعه بلوچ استفاده می‌شود. احترام به هویت‌های متنوع در مناطق مرزی، به همکاری بین گروه‌های گوناگون قومی منجر می‌شود. هویت اجتماعی با ترویج احترام و درک متقابل، تنش‌ها را کاهش می‌دهد و ابتکارات توسعه فراگیر را تقویت می‌کند. هویت قوی اجتماعی، با ایجاد چارچوبی برای گفت‌وگو، به حل و فصل مناقشه کمک می‌کند. هنگامی که جوامع احساس می‌کنند هویت آن‌ها به رسمیت شناخته شده و ارزشمند است، به احتمال زیاد، به جای تقابل، درگیر بحث‌های سازنده می‌شوند.

یکی از صاحب‌هشوندگان گفت: «عامل مهم دیگری که بر توسعه فراگیر تأثیر مستقیم دارد، فقرزدایی و ایجاد فرصت‌های شغلی است. فقرزدایی و توسعه همه‌جانبه مبتنی بر عدالت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و پاکستان، از موضوعات حیاتی تلقی می‌شود». این مناطق به دلیل فقر و عدم توسعه، مستعد مشکلاتی مانند تروریسم و ناامنی اند. ایجاد فرصت‌های شغلی در این مناطق راهکاری مؤثر برای کاهش فقر عمل است. دولت‌ها باید با همکاری یکدیگر، زیرساخت‌های لازم را فراهم کنند و بازارچه‌های مرزی را راه‌اندازی کنند تا مردم بتوانند به صورت قانونی به تجارت بپردازند. همکاری مسئولان استان‌های مرزی ایران و پاکستان برای توسعه مبتنی بر عدالت اجتماعی، بسیار حیاتی است. این همکاری به تقویت امنیت، توسعه اقتصادی و بهبود شرایط اجتماعی در مناطق مرزی کمک می‌کند. استان‌های مرزی به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی خود، با چالش‌های زیادی از جمله فقر، بیکاری و نابرابری‌های اجتماعی روبرو هستند. در مناطق مرزی ایران و پاکستان، توسعه عدالت اجتماعی ضروری بوده، نیاز به راهبردهای عادلانه جدی است، به گونه‌ای که علل اصلی فقر، مانند انزوای اقتصادی، عدم دسترسی به خدمات، حاشیه‌نشینی سیاسی و درگیری قومی برطرف شوند. این منطقه با توانمندسازی جوامع محلی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، اطمینان از توزیع عادلانه منابع و تقویت صلح و همکاری، می‌تواند خود را از سیطره فقر خارج

و پرورش، می‌تواند با ایجاد دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی در مناطق مرزی، به ارتقای سطح تحصیلات و مهارت‌های فنی و حرفه‌ای مردم کمک کند. این امر باعث افزایش اشتغال و توانمندسازی جوانان محلی می‌شود. وزارت بهداشت، می‌تواند با تقویت زیرساخت‌های بهداشتی و درمانی در مناطق مرزی، به بهبود سلامت عمومی و کاهش بیماری‌ها کمک کند. این امر باعث افزایش کیفیت زندگی ساکنان این مناطق خواهد شد. همچنین وزارت کشور و نیروی انتظامی، با تأمین امنیت در مرزها، می‌توانند از وقوع جرایم سازمان‌یافته و قاچاق کالا جلوگیری کنند. امنیت پایدار، یکی از عوامل کلیدی در جذب سرمایه‌گذاری و توسعه مبتنی بر عدالت اجتماعی است. حتی همکاری‌های مرزی می‌تواند باعث کاهش تنش‌ها و ارتقای صلح در این مناطق بی‌ثبات تاریخی شود. با تمرکز بر توسعه و عدالت اجتماعی، هر دو کشور می‌توانند آثار افراط‌گرایی را کاهش دهند و از قاچاق جلوگیری کرده، نفوذ دولت را در این مناطق افزایش دهند. مناطق مرزی زیرساخت‌های ضعیف داشته، از حیث جاده‌های محلی، تأمین انرژی و منابع آب، با مشکل مواجه‌اند. مؤسسه‌های اقتصادی، می‌توانند برای راه‌اندازی پروژه‌های مشترک زیرساخت، بهبود ارتباطات و افزایش دسترسی به خدمات ضروری، همکاری کنند. این امر به کارآمدی مسیرهای تجاری، بهبود مراقبت‌های بهداشتی، توسعه امکانات آموزشی و دسترسی به برنامه‌های اساسی، منجر می‌شود.

یکی از صاحب‌هشوندگان، چنین تأکید داشت: «نقش متخصصان، در توسعه فراگیر مناطق مرزی ایران و پاکستان بسیار کلیدی است. با توجه به چالش‌ها و فرصت‌های موجود، استفاده از دانش و تجربه افراد متخصص، می‌تواند به تحقق اهداف توسعه و بهبود شرایط زندگی مردم محلی، کمک کند. همکاری بین دولت‌ها، بخش خصوصی و مؤسسه‌های آموزشی و بهداشتی نیز برای استفاده بهتر از ظرفیت‌های موجود، ضروری است». متخصصان رشته‌های گوناگون می‌توانند با راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، به ایجاد مشاغل پایدار در این حوزه‌ها کمک کنند. تبادل تجربه بین متخصصان ایرانی و پاکستانی، به ارتقای کیفیت آموزشی و ارتقای سطح علمی در مناطق مرزی منجر می‌شود. مهندسان و متخصصان حمل‌ونقل، انرژی و توسعه زیرساخت‌های آب، می‌توانند با ارائه مشاوره‌های فنی، به بهبود شرایط زندگی مردم کمک کنند. متخصصان می‌توانند با طراحی برنامه‌های مدیریت بحران، آمادگی جامعه را برای مقابله با بلایای طبیعی یا انسانی افزایش دهند. افراد صاحب‌نظر فنی در زمینه‌های مهندسی، اقتصاد و خط مشی‌های عمومی نقش مهمی در تقویت سیستم توسعه مبتنی بر عدالت اجتماعی، به ویژه در مناطق مرزی دارند و می‌توانند به طور قابل توجهی به طراحی، اجرا و مدیریت برنامه‌ها و پروژه‌های مورد نیاز جوامع حاشیه‌نشین، کمک کنند.

یکی از صاحب‌هشوندگان اظهار داشت: «برابری و عدالت اجتماعی، یکی از عوامل کلیدی در توسعه فراگیر مناطق مرزی ایران و پاکستان است. این مفهوم، به معنای توزیع عادلانه منابع، فرصت‌ها و خدمات اجتماعی، در بین تمامی اقشار جامعه است و تأثیرات عمیقی بر بهبود کیفیت زندگی و کاهش نابرابری‌ها دارد». عدالت اجتماعی، می‌تواند به کاهش نابرابری‌های اقتصادی در مناطق مرزی کمک کند و به توزیع عادلانه منابع و فرصت‌های شغلی، منجر شود و امکان استفاده از فرصت‌های اقتصادی را افزایش داده، و شرایط زندگی مردم را بهبود بخشد. تحقق عدالت اجتماعی، باعث تقویت همبستگی و انسجام اجتماعی میان اقوام گوناگون ساکن در مناطق مرزی می‌شود. این همبستگی می‌تواند تنش‌های قومی را کاهش داده و همکاری‌های محلی را افزایش دهد. متأسفانه، بسیاری از مناطق مرزی، با فقر و محرومیت مواجه‌اند و نیاز به برنامه‌های ویژه‌ای برای کاهش فقر در این مناطق وجود دارد. با تأمین عدالت اجتماعی، توسعه فراگیر در این حوزه‌ها امکان‌پذیر می‌شود. برنامه‌ریزی توسعه، بر اساس نیازها و خواسته‌های واقعی مردم، به پیشرفت اقتصادی و اجتماعی پایدار منجر می‌شود. دستیابی به حقوق برابر برای همه مردم مناطق مرزی ایران و پاکستان هم یک ضرورت اخلاقی و هم یک ضرورت عملی برای تقویت سیستم توسعه مبتنی بر عدالت اجتماعی است. پرداختن به تنش‌های قومی، افزایش فرصت‌های اقتصادی و اجرای

یکی از مصاحبه‌شوندگان گفت: «توسعه فراگیر، نیازمند توجه ویژه به مسائل اجتماعی و اقتصادی است. با فراهم کردن فرصت‌های برابر برای همه اقشار جامعه، می‌توان نابرابری‌ها و فقر موجود را کاهش داد و زمینه را برای مشارکت فعال مردم در فرایند توسعه فراهم کرد». تقویت همکاری‌های اقتصادی ایران و پاکستان، می‌تواند تبادل کالا، خدمات و سرمایه‌گذاری را تسهیل کند و به ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و توسعه پایدار در مناطق مرزی بینجامد. بخش خصوصی نیز می‌تواند به منزله یک عامل کلیدی در توسعه مناطق مرزی ایران و پاکستان عمل کرده و به افزایش مراودات اقتصادی دو کشور کمک کند. این مناطق مرزی، محل زندگی جمعیتی است که با ترکیبی از چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی روبه‌رو بوده، نیازمند رویکرد یکپارچه برای غلبه بر انواع مشکلات اقتصادی و اجتماعی و ارتقای عدالت اجتماعی دارند. هر دو کشور با تقویت بافت اقتصادی و اجتماعی این مناطق، می‌توانند نابرابری‌ها را کاهش دهند، معیشت را بهبود بخشند و حس تعلق و عدالت را تقویت کنند.

در این پژوهش، با تهیه شاخص ترکیبی توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی، در قالب ۵ بُعد، ۳۰ مؤلفه فراگیر توسعه در مناطق مرزی ایران و پاکستان، مورد بررسی قرار گرفتند. در نهایت، این مطالعه، یک سیستم جامع توسعه منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی قابل اجرا را در مناطق مرزی ایران و پاکستان طراحی و پیشنهاد کرد.

بر اساس اجماع نخبگان، در حوزه حکمرانی (شکل ۱) شفافیت، پاسخ‌گویی، استخدام مدیران و متخصصان محلی، هماهنگی استانداردهای استان‌های مرزی، آزادی بیان و کاهش مداخلات خارجی، به توسعه فراگیر منطقه‌ای مبتنی بر عدالت کمک می‌کنند و باعث گسترش عدالت اجتماعی در این مناطق می‌شوند.

کند و آینده‌ای پایدار و فراگیر را برای همه ساکنان خود بسازد. یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان بر آن بود که: «همکاری مؤثر مسئولان استان‌های مرزی ایران و پاکستان می‌تواند به توسعه فراگیر مبتنی بر عدالت اجتماعی منجر شود. این امر مستلزم اراده سیاسی قوی، برنامه‌ریزی دقیق و مشارکت فعال جامعه محلی است. با توجه به چالش‌ها و فرصت‌های موجود، این همکاری می‌تواند به عنوان الگویی موفق برای سایر مناطق مرزی مورد استفاده قرار گیرد». با توجه به نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی در مناطق مرزی، ایجاد شرایط مناسب برای توسعه عادلانه ضروری است. این امر مستلزم مشارکت فعال مقامات محلی و مرکزی دو کشور برای شناسایی و حل مشکلات موجود است. بهبود روابط دیپلماتیک بین دو کشور، به‌ویژه در سطح رهبری، همکاری را تسهیل خواهد کرد. نشست مقامات عالی‌رتبه و توافقات مشترک در زمینه مسائل اقتصادی و امنیتی، از جمله این تلاش‌ها به حساب می‌آید. جلسات منظم بین مقامات سطح بالا از هر دو کشور، با هدف نظارت بر ترتیبات امنیتی و بهبود مدیریت مرزها، به تحقق اهداف توسعه فراگیر می‌کند. با وجود این نکات مثبت، چندین چالش باقی مانده است. اولین چالش، وجود دشواری‌های ناشی از زیرساخت‌های توسعه‌نیافته است که تلاش‌های تجاری و توسعه بازارهای مؤثر را با چالش مواجه می‌سازد. نگرانی‌هایی بین جمعیت محلی درباره زیرساخت‌های توسعه معیشت و انسجام جامعه وجود دارد. چشم‌انداز سیاسی هر دو کشور، بر تلاش‌های همکاری دو جانبه تأثیر گذاشته، گفت‌وگوی مداوم برای حرکت از بیان این پیچیدگی‌ها، ضروری است. تلاش برای بهبود وضعیت معیشتی ساکنان مناطق مرزی وابسته به تجارت مرزی، از دیگر عوامل مؤثر افزایش همکاری دو کشور است. این عوامل باعث می‌شود که ایران و پاکستان، برای تقویت همکاری‌های مرزی خود گام بردارند و در پی راه‌حلی برای حل مشکلات موجود برآیند.

شکل ۱. عوامل نافذ بر حکمرانی

مهمی ایفا کرده و باعث گسترش عدالت اجتماعی و رشد اقتصادی در مناطق مرزی مشترک بین پاکستان و ایران می‌شوند.

در حوزه عدالت اجتماعی (شکل ۲)، شش عامل برابری، عدم تبعیض، دسترسی برابر به منابع، حقوق بشر، آزادی سیاسی و توسعه زیرساخت برای همه، نقش

شکل ۲. عوامل نافذ بر عدالت اجتماعی

در حوزه رشد اقتصادی (شکل ۳)، توجه به عواملی مانند ایجاد شغل، کاهش فقر، بازارچه های مرزی، منطقه های آزاد، زیرساخت کشاورزی و ابعاد اجتماعی - اقتصادی ویژه این مناطق، موجب رشد اقتصادی منطقه و تأثیر مثبت بر

شکل ۳. عوامل نافذ بر رشد اقتصادی

در حوزه پایداری محیط زیست (شکل ۴)، مدیریت منابع، مقابله با حوادث طبیعی، مدیریت انرژی، تغییرات اقلیمی، مدیریت پسماند، مشارکت مردمی برای حفظ محیط زیست، علاوه بر مرادۀ نزدیک مردم به یکدیگر، باعث رونق بیشتر ارتباطات بین دو استان هم مرز خواهد شد و شرایط تحول اجتماعی را بهبود می دهند.

شکل ۴. عوامل نافذ بر پایداری محیط زیست

برای رسیدن به یک سیستم توسعه فراگیر منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و پاکستان در حوزه شمول اجتماعی (شکل ۵)، دسترسی برابر به آموزش، احترام به آیین‌های مذهبی، توسعه هویت اجتماعی، دسترسی

برای رسیدن به یک سیستم توسعه فراگیر منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی در مناطق مرزی ایران و پاکستان در حوزه شمول اجتماعی (شکل ۵)، دسترسی برابر به آموزش، احترام به آیین‌های مذهبی، توسعه هویت اجتماعی، دسترسی

شکل ۵. عوامل نافذ بر شمول اجتماعی

مناطق تجاری آزاد و ابعاد اجتماعی و اقتصادی همبستگی دارد. از طرف دیگر، بُعد پایداری محیط زیست با مؤلفه‌های مدیریت منابع، مقابله با حوادث طبیعی، مدیریت انرژی و پسماند، تغییرات اقلیمی، مشارکت مردمی برای حفظ محیط زیست همبستگی دارد.

براساس این پژوهش، باید ابعاد و مؤلفه‌های یادشده را برای سیستم توسعه فراگیر منطقه‌ای مبتنی بر عدالت اجتماعی تقویت کرد، در غیر این صورت، توسعه فراگیر منطقه‌ای، اتفاق نخواهد افتاد. با توجه به مجموعه عوامل مؤثر بر توسعه فراگیر در مناطق مرزی ایران و پاکستان، می‌توان نتیجه گرفت که توسعه فراگیر در این مناطق، نیازمند رویکردی جامع و هماهنگ است که به

نتیجه‌گیری

براساس یافته‌ها، بُعد شمول اجتماعی با احترام به آیین‌های مذهبی، هویت اجتماعی، روابط فرهنگی، تنوع نژادی، عدم تبعیض و حقوق بشر، همبستگی دارد. همچنین، بُعد حکمرانی با مؤلفه‌های پاسخگویی، آزادی بیان، کاهش مداخلات خارجی، استخدام مدیران و متخصصین محلی و هماهنگی بین استانداری‌های مرزی ایران و پاکستان، همبستگی دارد. بُعد عدالت اجتماعی نیز با مؤلفه‌های برابری، دسترسی برابر به منابع، آموزش، بهداشت، زیرساخت‌ها و آزادی سیاسی، همبستگی دارد. بُعد رشد اقتصادی نیز با مؤلفه‌های ایجاد شغل، کاهش فقر، بازارچه‌های مرزی، زیرساخت کشاورزی،

منابع

- Ali, I., & Zhuang, J. (2007). Inclusive growth toward a prosperous Asia: Policy implications (ERD Working Paper Series No. 97). Asian Development Bank. [In Persian]
- Azimi, Hossein (2004). Iran today in the context of the sequel (what can be done to solve the short and long -term economic crises?), Third Edition, Tehran: The Office of Islamic Culture. [In Persian]
- Bengali, K. and Pasha, A.G. (2020). Pakistan, In Ann L. Griffiths (eds.) Handbook of Federal Countries', for Forum of Federation, McGill-Queen University. [In Persian]
- Dani, A. A., & de Haan, A. (2008). Inclusive states: Social policy and structural inequalities. The World Bank. [In Persian]
- Hakimian, H. (2016). Measuring inclusive growth: From theory to applications in North Africa. African Development Bank. [In Persian]
- Irshad, M. & et al. (2022). Administrative Practices and faculty performance: A case study of Higher Education Institutes of Balochistan: Annals of Human and Social Sciences. [In Persian]
- Kakwani, N., & Pernia, E. M. (2000). What is pro-poor growth? Asian Development Review, 18(1). DOI: <https://doi.org/10.1142/S0116110500000014> [In Persian]
- Meer Jalili, S H, (2017) Inclusive Growth in Iran's Provinces (2004 -2015), International Journal of Business and Development Studies, Vol. 9, No. 2, pp 5-27. [In Persian]
- Momini, M., & Naikonisbati, S. (2018). The institutional approach to development and its implications for Iran. Economic Research Magazine, 64. PP 141-199. <https://doi.org/10.22054/jeor.2017.7673> [In Persian]
- North, D. C., Wallis, J. J., & Weingast, B. R. (2009). Violence and social orders: A conceptual framework for interpreting recorded human history. Cambridge University Press. [In Persian]
- Ostovar, M. (2023). Intellectual revolution of Iranian intellectuals in the middle of the two revolutions Volume 17, Issue 62, Pages 67-86. [In Persian]
- Pourazat, A. A. (2012). Adalat haq-madar: Agahi, refah, amniyat [Justice as a right-based concept: Awareness, welfare, security]. Scientific and Cultural Publisher, Tehran
- Rajabpour, Hossein, Momeni, Farshad, Nasiri Aghdam, Ali (2022). Evaluating the Effect of Fiscal Policy on Inclusive Development in Iran: SVAR Approach, Economic Research, Issue 27, N. 90, Pages 9-39. <https://doi.org/10.22054/jeor.2021.54629.898> [In Persian]
- Rauniyar, G., & Kanbur, R. (2010). Inclusive growth and inclusive development. Asian Development Review. [In Persian]
- Rauniyar, G. P., & Kanbur, R. (2010). Inclusive development: Two papers on conceptualization, application, and the ADB perspective (Working Paper No. 57036). Cornell University, Department of Applied Economics and Management. [In Persian]
- Rezazadeh, Z., Shateri, M., Rasti, O. (2014). Expansion actions and its role in providing permanent security of frontier localities Case study: the green belt of Dashte Khoshab/South Khorasan border with Afghanistan, Volume 9, Issue 1, N. 33, Pages 49-72. <https://doi.org/10.22034/fakh.2015.14606> [In Persian]
- Robinson, J. A., & Acemoglu, D. (2012). Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty. Profile Books. [In Persian]
- Sen, A. (1999). Development as freedom (4th ed.). Alfred A. Knopf. [In Persian]
- Stiglitz, J. E. (2012). The price of inequality: How today's divided society endangers our future. W.W. Norton & Company. [In Persian]
- Walker, A. M., & Selfe, J. (1996). The Delphi method: A useful tool for the allied health researcher. British Journal of Therapy and Rehabilitation, 3(12), 677. <https://doi.org/10.12968/bjtr.1996.3.12.14731> [In Persian]

طور هم‌زمان، به ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و حکمرانی توجه کند. انسجام اجتماعی، عدالت اجتماعی، رشد اقتصادی، پایداری محیط زیست و حکمرانی مطلوب، همگی نقش حیاتی در بهبود شرایط زندگی مردم و کاهش چالش‌های موجود در این مناطق دارند. همکاری‌های دوجانبه ایران و پاکستان، مشارکت فعال جوامع محلی و اجرای خط‌مشی‌های مؤثر و کارآمد، از جمله عوامل کلیدی در دستیابی به توسعه فراگیر و پایدار در این مناطق مرزی محسوب می‌شوند. این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه فراگیر در مناطق مرزی ایران و پاکستان، نیازمند رویکردی چندجانبه است تا انسجام اجتماعی، حکمرانی شفاف و عدالت اجتماعی را تقویت کند.

پیشنهاد‌های مهم این پژوهش عبارت‌اند از:

- ۱- تقویت همکاری‌های فرهنگی و مذهبی بین ایران و پاکستان، برای کاهش تنش‌های قومی و افزایش ارتباطات اجتماعی.
 - ۲- افزایش نقش حکومت‌های محلی و تمرکز بر استخدام مدیران بومی، برای بهبود خط‌مشی‌گذاری‌های منطقه‌ای.
 - ۳- اجرای برنامه‌های کاهش فقر، بهبود وضعیت آموزش و ایجاد فرصت‌های شغلی، برای همه اقوام و گروه‌های اجتماعی.
 - ۴- کاهش مداخلات خارجی و بهبود امنیت مرزی، به منزله پیش‌نیاز توسعه اقتصادی پایدار.
 - ۵- افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی در حکمرانی محلی و ملی، برای افزایش اعتماد عمومی و کاهش فساد.
- مناطق مرزی ایران و پاکستان، پتانسیل بالایی برای توسعه دارد که تحقق آن در گرو حکمرانی شفاف، عدالت اجتماعی و انسجام اجتماعی پایدار است.
- ۶- افزایش نقش استان‌های مرزی ایران و پاکستان، برای تقویت بخش خصوصی، نهادهای مدنی و خدمات رفاهی عامه مردم ساکن در مرزهای ایران و پاکستان.
- این پژوهش با بررسی رشد اقتصادی در مناطق مرزی ایران و پاکستان، با تأکید بر توسعه فراگیر و عدالت اجتماعی، ابعاد گوناگون توسعه اقتصادی و اجتماعی در راستای کاهش فقر، ایجاد فرصت‌های شغلی، بهبود زیرساخت‌ها و مدیریت منابع طبیعی در این مناطق مدنظر قرار دارد، بر آن است که رشد اقتصادی در مناطق مرزی ایران و پاکستان، فقط در صورتی مؤثر خواهد بود که به صورت عادلانه، پایدار و مشارکتی اجرا شود. توسعه بازارچه‌های مرزی، مناطق آزاد تجاری، زیرساخت‌های کشاورزی، مدیریت منابع طبیعی و مشارکت مردمی، از جمله راهکارهای کلیدی کاهش فقر، ایجاد فرصت‌های شغلی و ارتقای عدالت اجتماعی در این مناطق اند.

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول ۲۵٪؛ نویسنده دوم ۳۰٪؛ نویسنده سوم ۲۵٪؛ نویسنده چهارم ۲۰٪ است.

تشکر و قدردانی

از همه مصاحبه‌شوندگانی که نویسندگان مقاله حاضر را در این پژوهش یاری رسانده‌اند، صمیمانه تشکر می‌کنیم. گفتنی است که نویسندگان، در قبال ارائه اثر خود، وجهی دریافت نکرده‌اند و در همین جا، باصراحت اعلام می‌دارند که این پژوهش منافع تجاری نداشته است. همچنین همه هزینه‌های این مقاله، به عهده نویسنده اول مقاله (دانشجو) بوده و مقاله حامی مادی و معنوی نداشته است.

تعارض منافع

نویسندگان در این مقاله تعارض منافی نداشته‌اند.